

УДК 339.9:339.564:664.76 (477)

Н. С. Скопенко,

д. е. н., професор, професор кафедри економіки праці та менеджменту,

Навчально-науковий інститут економіки і управління

Національний університет харчових технологій

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4540-3455>

І. В. Євсєєва-Северина,

к. е. н., доцент, доцент кафедри економіки підприємства,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6112-8265>

О. М. Кириченко,

к. е. н., доцент, доцент кафедри економіки праці та менеджменту, Навчально-науковий інститут економіки і управління, Національний університет харчових технологій

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4822-6741>

DOI: 10.32702/2306-6792.2023.7-8.53

СУЧАСНИЙ СТАН, ТЕНДЕНЦІЇ ТА РИЗИКИ СВІТОВОГО РИНКУ ЗЕРНОВИХ

N. Skopenko,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Department of Labour Economics and Management, National University of Food Technologies

I. Yevsieieva-Severyna,

PhD in Economics, Associate Professor, Department of Business Economics, Taras Shevchenko National University of Kyiv

O. Kirichenko,

PhD in Economics, Associate Professor, Department of Labour Economics and Management, National University of Food Technologies

CURRENT STATE, TRENDS AND RISKS OF THE GLOBAL GRAIN MARKET

Зернова продукція є підґрунтям забезпечення продовольчих потреб людства та основою кормового раціону в годівлі більшості видів сільськогосподарських тварин. Стаття присвячена аналізу основних тенденцій розвитку світового ринку зернових. Охарактеризовано тенденції зовнішньої торгівлі зерном. Означено основні країни, котрі є лідерами з виробництва та постачання пшениці. Визначено позицію України у світовій торгівлі зерновими культурами: країна посідає 7-е місце у світовому виробництві та 5-місце серед експортерів пшениці у 2021/2022 МР. Розглянуто основні фактори, що впливають на виробництво зерна в світі. Встановлено, що світове виробництво зерна в перспективі здатне задовольнити зростаючий попит на продукти зернового виробництва. Означено негативні тенденції, котрі здатні стримувати подальше нарощування світового виробництва зерна: обмеженість площ земель, придатних для посівів зерна, обмеженість водних ресурсів, скорочення фінансування сільськогосподарського виробництва. Встановлено перешкоди для подальшого зростання обсягів виробництва та експорту українського зерна. Визначено, що війна РФ проти України продемонструвала вразливість національних та глобальних продовольчих систем від антропогенних (вплив збройних конфліктів), економічних (зростання світових цін на продовольство) та природних чинників (збільшення впливу неврожайів внаслідок порушення глобальних поставок продовольства). Доведено, що продовження бойових дій на території країни спричинить глибокі економічні потрясіння, які впливатимуть на ліквідність агровиробників, зростання світового попиту на сільськогосподарську продукцію, скорочення продовольчого забезпечення у багатьох країнах, зростання продовольчих цін та прискорення інфляції. Обґрунтовано доцільність налагодження нових логістичних маршрутів для експорту української зернової продукції. Розглянуто основні напрямки допомоги українському АПК, котрі плануються до впровадження Продовольчою та сільськогосподарською організацією ООН FAO (відновлення продовольчої безпеки та забезпечення продовольчої незалежності для сільських домогосподарств; відновлення критично важливих продовольчих ланцюжків доданої вартості; посилення критично важливих елементів агропродовольчої системи) та дозволять підвищити сільськогосподарський потенціал України й забезпечити продовольчу безпеку.

Grain products are basis for meeting the food needs of mankind, as well as basis ration in feeding most types of farm animals. The article analyses main trends in the development of the world grain market. The trends in foreign grain trade are characterized. The main countries that are leaders in production and supply of wheat are identified. Ukraine's position in the world grain trade is determined: the country ranks 7th in world production and 5th among wheat exporters in 2021/2022 MY. Main factors affecting grain production in the world are considered: It is established that global grain production is able to meet growing demand for grain products in the future. Negative trends that can restrain further growth of world grain production are identified: limited land areas suitable for grain crops, limited water resources, and reduced financing of agricultural production. The article identifies production obstacles to further growth and export of Ukrainian grain. It is determined that Russia's war against Ukraine has demonstrated the vulnerability of national and global food systems to anthropogenic (the impact of armed conflicts), economic (rising world food prices) and natural factors (increased impact of crop failures due to disruption of global food supplies). It is proved that continuation of hostilities on territory of the country will cause deep economic turmoil, which will affect the liquidity of agricultural producers, global demand growth for agricultural products, reduction of food supply in many countries, rising food prices and accelerating inflation. Establishing new logistic routes expediency for export of Ukrainian grain products is substantiated. Main assistance directions to Ukrainian agroclutural sector, which are planned to be implemented by the Food and Agriculture Organization of the United Nations FAO (restoration of food security and ensuring food independence for rural households; restoration of critically important food chains of added value; strengthening of critical elements of the agro-food system) and will increase the agricultural potential of Ukraine and ensure food security, are considered.

Ключові слова: світовий ринок зернових, зернова продукція, експорт, зерно, пшениця, продовольча безпека.

Key words: global grain market, grain products, exports, grain, wheat.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Зернова продукція є підґрунтям забезпечення продовольчих потреб людства та основою кормового раціону в годівлі більшості видів сільськогосподарських тварин. Активні бойові дії на території нашої країни, блокування морських портів, пошкодження логістичних маршрутів ускладнили експорт вітчизняної продукції АПК. Війна рф проти України продемонструвала вразливість національних та глобальних продовольчих систем від антропогенних (вплив збройних конфліктів), економічних (зростання світових цін на продовольство) та природних чинників (збільшення впливу неурожаїв внаслідок порушення глобальних поставок продовольства).

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Ситуація на світовому ринку зернових та у провідних експортерів зерна, функціонування ринків продовольства в умовах збройних конфліктів, основні тенденції та ризики на цих ринках є об'єктом розвідки провідних вчених та міжнародних організацій.

Так, дослідження зв'язку між збройними конфліктами та продовольчим забезпеченням, а також цінової волатильності як наслідку та причини конфліктів різного походження відображено у працях [10; 12].

За даними ООН, до нападу рф на Україну, 44 млн людей у 38 країнах були на межі голоду, війна може збільшити цей показник до 52-57 млн людей. На Україну та рф сукупно припадає близько 30% світового експорту пшениці та 15% кукурудзи, а також близько 80% торгівлі соняшниковою продукцією [1].

Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO — Продовольча та сільськогосподарська організація ООН) припускає, що війна спричинить зростання світових цін на продовольство на понад 20%. Перебої з постачаннями у Чорноморському регіоні вже спричинили зростання Індексу зернових та олійних культур (IGC), що показує зміни експортних цін на зернові/олійні культури, до історичного максимуму [11].

Крім цього, тривала війна призведе до скорочення продовольчого забезпечення у багатьох країнах Близького Сходу та Північної Африки, котрі імпортують понад 90% усього продовольства, а найближчі постачальники для них — це росія та Україна. Експерти Світового банку та ЄБРР відзначають, що "жертвами" російської агресії проти України можуть стати Туреччина, Єгипет, Індія, Таїланд, Грузія, Вірменія, ПАР, Ліван та навіть Шрі-Ланка [1].

Уряд України і Продовольча та сільськогосподарська організація ООН FAO підписали угоду про створення в Україні Проєктного

офісу FAO та надання організації допомоги українському АПК [9]. Ця угода дозволяє розширити співпрацю в країні, підвищити сільськогосподарський потенціал України та захистити продовольчу безпеку. Це надзвичайно актуально і для України, і для країн, де є проблеми з продовольчою безпекою.

При написанні статті було використано методи порівняння, систематизації та узагальнення — для аналізу даних, формування висновків, табличний метод аналізу — для візуалізації результатів проведеного дослідження. Методичною основою є статистична інформація, дані Деркомстату, Дермитслужби, дослідження провідних видань аграрного бізнесу.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є дослідження сучасних тенденцій, визначення перспектив та ризиків світового ринку зернових.

Таблиця 1. ТОП 10 країн-виробників пшениці, млн тонн

Рейтинг у 2021/22МР	Країна	Обсяги виробництва у відповідному МР, млн тонн					
		2016/17	2017/18	2018/19	2019/20	2020/21	2021/22
1	Китай	133	134	131	132	134	137
2	Індія	93	99	100	102	108	110
3	росія	74	86	72	74	85	75
4	США	62	47	51	52	50	45
5	Франція	30	39	36	39	30	37
6	Австралія	23	32	21	н/д	33	36
7	Україна	26	26	25	29	26	33
8	Пакистан	26	27	25	26	25	27
9	Канада	32	30	32	33	35	22
10	Аргентина	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	22

Джерело: складено авторами за даними [8].

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Сільськогосподарське виробництво — одна з основних галузей економіки, на його частку припадає 3% світового ВВП та майже 30% світової зайнятості. До найбільш широко вирощуваних культур у світі належить пшениця.

Україна — це країна з потужним агропромисловим потенціалом та значними перспективами розвитку сільського господарства. Україна володіє сприятливими кліматичними умовами і якісними земельними ресурсами, наявність яких

свідчить про можливість ефективного розвитку сільськогосподарського виробництва. Аграрний сектор є важливою стратегічною галуззю української національної економіки, яка забезпечує продовольчу безпеку та продовольчу незалежність нашої держави.

Крім того, Україна займає гідне місце на світовому ринку продукції АПК: до війни вона була лідером з постачання соняшникової олії та шроту на світові ринки; займала друге місце за експортом ячменю та ріпаку, третє — жита та сорго; входила до п'ятірки світових постачальників зернових (країна забезпечувала майже 10% від загального обсягу світових поставок зерна); була значним постачальником сої, м'яса птиці, меду та молочної продукції.

Таблиця 2. Світовий ринок зернових, млн т

Показники	2015/16	2016/17	2017/18	2018/19	2019/20	2020/21	2021/22	2022/23* прогноз
Світовий ринок зернових								
Виробництво	2584,5	2665,0	2693,4	2644,9	2713,7	2776,8	2811,0	2773,8
Постачання	3352,4	3454,9	3517,6	3500,9	3545,9	3604,9	3647,6	3627,9
Споживання	2553,1	2631,2	2658,3	2685,8	2710,6	2759,6	2797,9	2780,0
Торгівля	393,1	407,0	423,0	411,9	439,5	480,5	482,1	473,3
Запаси на кінець періоду	789,9	824,2	856,0	832,2	828,1	836,5	854,2	844,3
Світове співвідношення запасів до споживання, %	30,0	31,0	31,9	30,7	30,0	29,9	30,7	29,5
Світовий ринок пшениці								
Виробництво	737,3	763,4	761,6	731,4	759,7	775,1	778,0	794,6
Постачання	965,4	1005,9	1027,5	1020,3	1033,8	1059,8	1070,7	1088,4
Споживання	717,1	737,9	738,1	749,6	747,5	761,9	773,0	779,5
Торгівля	167,5	177,2	177,9	169,1	183,7	189,4	195,7	197,8
Запаси на кінець періоду	242,5	265,9	288,9	274,1	284,6	292,7	293,8	305,7
Світове співвідношення запасів до споживання, %	32,9	36,0	38,5	36,7	37,4	37,9	37,7	38,7
Світовий ринок фуражного зерна								
Виробництво	1358,3	1404,5	1432,0	1405,3	1450,5	1483,7	1508,7	1462,5
Постачання	1722,6	1778,5	1816,2	1795,3	1821,8	1839,7	1858,4	1826,9
Споживання	1345,0	1398,1	1422,1	1435,1	1462,0	1487,6	1503,5	1480,5
Торгівля	184,2	181,5	196,7	198,5	210,0	238,9	230,5	222,8
Запаси на кінець періоду	374,0	384,3	390,0	371,4	356,0	349,8	364,4	344,3
Світове співвідношення запасів до споживання, %	26,7	27,0	27,2	25,4	23,9	23,3	24,6	22,2

Джерело: складено авторами за даними [6].

Таблиця 3. ТОП 10 країн-виробників пшениці

Країна	Виробництво		Посівна площа		Врожайність	
	млн тонн	рейтинг	млн га	рейтинг	т/га	рейтинг
Китай	136,95	1	23,57	3	5,81	2
Індія	109,59	2	31,13	1	3,52	4
росія	75,16	3	27,63	2	2,72	9
США	44,75	4	15,04	4	2,98	7
Франція	36,99	5	5,27	10	7,02	1
Австралія	36,30	6	13,00	5	2,79	8
Україна	33,01	7	7,41	8	4,45	3
Пакистан	27,46	8	9,17	7	3,00	6
Канада	21,65	9	9,25	6	2,34	10
Аргентина	22,15	10	6,55	9	3,38	5

Джерело: складено авторами за даними [8].

До вторгнення росії агросектор забезпечував країні майже 20% ВВП, а у 2022 році став основою вітчизняного експорту та гарантом валютних надходжень від торгівлі, забезпечивши 53% всього експорту [2].

З початком російської агресії світ відчув дефіцит української пшениці. Адже Україна посідає 7-е місце у світовому виробництві та 5-місце серед експортерів пшениці у 2021/2022 МР (див. табл. 1).

Серед зернових культур пшениця посідає 2-ге місце в світі. За 2021/22 МР світове виробництво пшениці встановило новий рекорд — 778,0 млн т, що майже на 3 млн т більше, ніж зібраному у 2020/21 МР (див. табл. 2).

Прогноз FAO щодо світового виробництва зернових у 2023 році наразі становить 2774 млн т, що на 1,3% менше, ніж у попередньому році. Світове споживання зернових у 2022/23 МР прогнозується на рівні 2780 млн т — на 0,6% нижче рівня 2021/22 МР. Загальний прогноз споживання пшениці на 2022/23 МР становить 779 млн т у 2022/23 МР (на 0,8% перевищує рівень 2021/22 МР), що здебільшого відображає збільшення кормового використання пшениці в Європейському Союзі, де очікується заміщення кукурудзи на фуражну пшеницю через скорочення внутрішньої пропозиції кукурудзи та підвищення рівня пропозиції пшениці.

Світова торгівля зерновими у 2022/23 МР прогнозується на 1,8% нижче рівня 2021/22 МР, що становить 473 млн т. Проте, світова торгівля пшеницею у 2022/23 МР (липень/червень) має вирости на 1,1% від рівня 2021/22 МР — до 198 млн т.

ТОП-5 країн експортерів пшениці в 2021/22 МР займають майже 68 % світового ринку:

- росія — 33,0 млн т (16,9 %);
- ЄС — 31,0 млн т (15,8 %);
- Австралія — 27,5 млн т (14,1 %);
- США — 21,9 млн т (11,2 %);
- Україна — 19,0 млн т (9,7 %).

В наступному 2022/23 МР очікується зростання торгівлі пшеницею до 201,3 млн т (+2%)

із збільшенням імпорту в Африці, Південно-Східній Азії та Західній півкулі [8].

Трійка лідерів за виробництвом пшениці у 2021/22 МР не змінилась, це Китай, Індія та росія: їх частка в світовому виробництві складає 321,7 млн т або 41,28%. З першої десятки виробників за 2021/22 МР вийшла Німеччина, її місце посіла — Аргентина (див. табл. 3).

Варто відмітити, що другий рік поспіль посівні площі у світі під пшеницею зростають. Так, загальна площа у 2021/22 МР склала 222,3 млн га, що майже на 2 млн га більше за попередній МР. Лідерами за площами є Індія — 31,1 млн га, росія — 27,6 млн га та Китай — 23,6 млн га (див. табл. 3).

На 2022/23 МР попередній прогноз FAO щодо світового виробництва пшениці очікують на рівні 795 млн т (див. табл. 2).

У Північній Америці, стимульовані високими цінами, фермери Сполучених Штатів Америки збільшили у 2023 році посіви озимої пшениці до найбільшого рівня з 2015 року. Хоча суха погода все ще викликає занепокоєння на Центральних рівнинах, прогнози збільшення кількості опадів в деяких районах підтримують очікування щодо збільшення загального виробництва пшениці до 51 млн т у 2022/23 МР, що стане найбільшим обсягом виробництва за три роки. У Канаді офіційні прогнози вказують на посівні площі вище середнього у 2023 році, оскільки очікується, що фермери позитивно відреагують на високі ціни на зерно. Припускаючи нормальні погодні умови, виробництво пшениці в Канаді прогнозується на рівні 35 млн тонн [6].

В Європі прогнози вказують на загальне падіння виробництва пшениці [6; 8].

В росії в 2021/22 МР виробництво пшениці знизилось на 12%. Головними причинами цього стали посухи та загибель озимих. В свою чергу це призвело до зменшення врожайності з 2,98 т/га до 2,72 т/га. Майже половину зерна росія експортує, але ослаблення попиту на зерно та санкції з боку покупців знизили експорт до 33,0 млн т за 2021/22 МР. В наступному році в РФ, враховуючи більш засушливі за середні погодні умови в південних регіонах та скорочення озимих посівів на тлі більш низьких внутрішніх цін, прогнозується подальше зниження виробництва пшениці.

Для України 2021/22 МР став найрезультативнішим — країна поставила новий рекорд серед виробництва пшениці за всю історію незалежності — 33,01 млн т, що на 7,59 млн т

більше результатів минулого сезону. Варто відзначити, що високий вплив на рівень виробництва як пшениці, так і всіх сільськогосподарських культур в цілому, надавали локальні опади в регіонах. У більшості областей України протягом сезону максимальні показники кількості опадів перевищували багаторічні норми. Зокрема, до таких регіонів відносяться Дніпропетровська, Запорізька, Кіровоградська та Херсонська області, де сумарно зосереджено 27% посівних площ пшениці під урожай 2021 року. Проте, серйозні фінансові обмеження, пошкодження інфраструктури та перешкодження доступу до полів у деяких частинах країни, призвели до приблизно 40% скорочення площ озимої пшениці, саме тому у 2022/2023 МР очікується значно нижче середнього виробництва пшениці (падіння прогнозується на 11,5 млн т або 35%). Крім того, на зменшення обсягів виробництва пшениці українськими аграріями значно впливає продовження військової агресії та активні бойові дії на значній частині території країни [6; 8].

Очікується, що обсяги посівів пшениці в Європейському Союзі залишаться в цілому незмінними у 2023 році, а враховуючи очікувану сприятливу погоду для врожайності, загальне виробництво прогнозується на рівні 136,5 млн т. Помірне зростання посівів пшениці прогнозується у Сполученому Королівстві Великої Британії та Північній Ірландії, проте з урахуванням того, що врожайність, як очікується, буде меншою від максимумів 2022 року, то у 2023 році виробництво впаде до 4,2 млн т [6].

Серед ТОП-10 виробників пшениці, Франція займає перше місце по врожайності — 7,02 т/га. Франція значно підвищила виробництво пшениці на 6,48 млн т або на 21% до 36,99 млн га за рахунок значного збільшення посівних площ майже на 1 млн га у 2021/22 МР. В 2021 році агентство сільського господарства Франції FranceAgriMer знизило свої оцінки за декількома ключовими критеріями збору врожаю м'якої пшениці в країні у другому звіті з якості. Згідно з попередніми даними FranceAgriMer, лише 30% врожаю перевищили мінімальний рівень якості пшениці, що викликано аномально високою температурою в Європі, тоді як рік тому цей показник становив 98% [6; 8].

Китай вкотре тримає позицію лідера по виробництву пшениці. При тому, що зібрані площі під культурою скорочуються, а врожайність — збільшується, що відображає позитивну тенденцію та зростання ефективності виробництва. У (континентальному) Китаї посіви пшениці

перебувають у задовільному стані, і очікується, що у 2022/23 маркетинговому році виробництво перевищить середні показники останніх п'яти років. Майже все зерно реалізується всередині країни, на експорт йде менше 1 млн т пшениці. Очікується, що зростання попиту з боку кормової промисловості призведе до збільшення імпорту зерна пшениці. Планується досягти 9,5 млн т, що більш ніж на 70% вище за середній показник за останні п'ять років, оскільки пшениця часто використовується замість кукурудзи [6; 8].

Пшениця для Індії є головною культурою, складає 68% від загального виробництва серед зернових. 2021/22 МР став рекордним для країни — зібрали 109,6 млн т. Такого результату досягнули завдяки росту врожайності до 3,52 т/га. На виробництво пшениці вже нового врожаю в Індії впливають ряд факторів: зменшення площі посіву зернової, підтоплення посівів, дефіцит добрив та спекотна погода і, як підсумок, очікується виробництво на рівні на 2021/22 МР [6; 8].

На півночі Африки дефіцит опадів на значних територіях негативно вплинув на стан посівів у Марокко, у західних районах Алжиру та в центрі Тунісу, що обґрунтовує прогнозоване зниження виробництва зерна. Так, у Марокко прогнозується виробництво пшениці на 5,3 млн т менше (-70%) через сувору посуху [6; 8].

Пшениця посідає третє місце серед польових культур США з посівних площ, виробництва та валових доходів від фермерських господарств — після кукурудзи та сої. Виробництво пшениці в 2021/22 МР продовжило свою тенденцію до зменшення: в цьому сезоні виробництво зменшилось майже на 5 млн т або на 10% до 44,79 млн т, що стало мінімальним результатом за останні 20 років. Загальна тенденція до скорочення посівів пшениці за останні два десятиліття пояснюється нижчою відносною дохідністю пшениці, змінами в державних програмах. Проте, стимульовані високими цінами, фермери у 2022/23 маркетинговому році збільшили посіви озимої пшениці на 10 % порівняно з рівнем минулого року. Засіяна площа становить 15 млн гектарів, що є найбільшою з 2015 року. Саме це дозволило збільшити прогноз виробництва пшениці у 2022/23 МР на 5% до 47,05 млн т (за даними FAO — до 51 млн т) [6; 8].

Другий сезон поспіль Австралія поставила рекорд по виробництву пшениці — 36,3 млн т, що на 0,7 млн т більше, ніж минулого року. Не зважаючи на прогноз виробництва пшениці у 2022/23 МР на 6,3 млн т менше (-17%), через

зменшення площі та врожайності, високий світовий попит та зниження конкуренції зможуть призвести до того, що експорт пшениці Австралії досягне рекордних обсягів. Країна має перспективи стати третім за величиною експортером, витіснивши США та Канаду, які мають більш обмежені запаси та високі ціни [6; 8].

Для Пакистану останній сезон став найкращим сезоном за всю історії країни по виробництву пшениці: в 2021/22 МР виробництво досягло рекордних 27,46 млн т, що на 2,12 млн т більше результатів минулого сезону. Пакистан продовжує активно закуповувати на зовнішніх ринках пшеницю, хоча не такими темпами як в минулих сезонах, але імпорт становить 1,90 млн т. Цей захід спрямований на створення національних стратегічних резервів. Майже 100% культури залишається в країні на внутрішнє споживання — 26,20 млн т в 2021/22 МР [6; 8].

Канада також є одним з найбільших експортерів пшениці, тому результативність та ефективність виробництва зернових впливають на загальний світовий ринок. Необхідно зауважити, що 2021/22 МР став найгіршим по виробництву пшениці за останні 14 сезонів: загальний збір врожаю скоротився на 13,53 млн т або на 39%. До такого скорочення виробництва призвели негативні погодні умови, а саме затяжні посухи в регіонах вирощування зернової. Проте, майже 72% зерна пшениці від загального виробництва було експортовано. У Канаді розширення площ в умовах зростання цін і очікуване збільшення врожайності дає підставу прогнозувати зростання обсягів виробництва в 2022/23 МР в порівнянні з минулим роком до рівня, що перевищує середній показник за останні п'ять років [6; 8].

Сьогодні Аргентина — великий виробник і один із найбільших експортерів пшениці у світі: майже 70% всієї пшениці з країни відправляється на експорт. Тому будь-які зміни у прогнозах щодо сівби, урожайності чи експорту сильно позначаються на загальному стані ринку зернових. Останній сезон став найкращим сезоном за всю історії країни по виробництву пшениці: в 2021/22 МР виробництво досягло рекордних 22,15 млн т, що на 4,51 млн т, більше результатів минулого сезону. Такі позитивні результати отримані через вищу, ніж очікувалося врожайність — 3,38 т/га, на що позитивно вплинули погодні умови.

Розглядаючи торгівлю пшеницею в сезоні 2022/23 необхідно зазначити, що експорт м'якої пшениці з Європейського Союзу, який розпочався в липні 2022 року, досяг 22,13 млн тонн

станом на 19 березня, що майже на 8% більше порівняно з 20,52 млн на той самий тиждень у 2021/22, про що свідчать дані, опубліковані Європейською комісією. Дані показують, що Франція залишається найбільшим експортером м'якої пшениці в ЄС цього сезону з 8,69 млн тонн (або 39,3% від загального експорту ЄС), за якою йдуть Румунія з 2,77 млн тонн (12,5%), Німеччина з 2,60 млн тонн (11,7%), Литва з 1,97 млн тонн (8,9%) і Польща з 1,86 млн тонн (8,4) [13].

Аналіз тенденцій розвитку світового ринку дозволяє зробити висновки, що світове виробництво зерна в перспективі здатне задовольнити зростаючий попит на продукти зернового виробництва. Проте, необхідно зазначити, що на світовому ринку зерна склалася стійка спеціалізація: виробництво зерна концентрується в розвинених країнах, а країни, що розвиваються, не в змозі вирішити свої зернові проблеми та їх продовольча безпека залежить від імпорту зерна. У цих умовах приріст зернових культур буде й в подальшому відбуватися в основному за рахунок його розвитку в тих країнах, де є для цього сприятливі умови та які є лідерами з виробництва зерна та зернобобових. Негативними тенденціями, здатними стримувати подальше нарощування світового виробництва зерна, є обмеженість площ земель, придатних для посівів зерна, що пов'язане з високим рівнем урбанізації та необхідністю збереження лісових масивів, екологічні ускладнення у зв'язку з подальшим залученням незадіяних земель, обмеженість водних ресурсів, скорочення фінансування сільськогосподарського виробництва.

Військова агресія росії, активні бойові дії на території України, блокування морських портів, пошкодження логістичних маршрутів та вузлів, обмежені пропускні спроможності наземного транспорту дуже ускладнюють експорт вітчизняної зернової продукції АПК. За умов неможливості повноцінно відвантажувати через порти експортери суттєво збільшили торгівлю альтернативними шляхами. При цьому серед основних складнощів необхідно зазначити дефіцит вагонів-зерновозів та автотранспорту, черги на прикордонних переходах, високі тарифи на перевезення. Крім того, через обстріл енергетичної інфраструктури відбуваються затримки у русі поїздів та оформленні документів.

Не зважаючи на складнощі та ризикованість ЗЕД, у 2021/22 МР експорт зернових та зернобобових культур з України становив 48,6 млн т: пшениці — 18,7 млн т; ячменю — 5,8 млн т;

жита — 161,5 тис. т; кукурудзи — 23,5 млн т; борошна — 70,9 тис. т. [2; 4]

Проте, відправка через порти залишається основним шляхом експорту зерна. Так, частка пшениці, що експортується морським транспортом, становить більше 83 % до загального експорту пшениці у 2022/23 МР (див. табл. 4).

У 2022/23 МР (станом на 31.03.2022) Україна вже реалізувала на експорт 12,9 млн тонн пшениці (див. табл. 5) [4].

За даними таблиці видно, що експорт з України зернових та зернобобових у 2022/2023 МР впав більше ніж на 16%, у порівнянні з аналогічним періодом 2021/2022 МР, що становить 7304 тис. тонн. В натуральному виразі найбільше падіння експорту виявляється: пшениці на 5519 тис. тонн, що являє 30 % зменшення, у порівнянні з попереднім МР; ячмінь — на 3367 тис. тонн або майже 60% падіння.

Проте, позитивним є зростання експорту кукурудзи на 1724 тис. тонн (зростання на 8,4%) та борошна різних видів (у перерахунку на зерно) на 65,5 тис. тонн, тобто на 74% більше, ніж у 2021/2022 МР.

Крім того, тривала війна призводить до скорочення виробництва і зменшення експортного потенціалу АПК країни. У 2022 році обсяг виробництва в аграрній галузі скоротився на 30%. Зокрема на 40% зменшилося виробництво зерна, на 22% — олійних культур, на 20% — яєць, на 12% — молока та м'яса [2].

Необхідно зазначити, що майже третина українських полів лишаються непридатними для посіву через бойові дії, неможливості повного розмінування та/або забруднення залишками снарядів, пошкодженої техніки, залишками паливно-мастильних матеріалів. Так, за даними Держкомстату, вітчизняні аграрії засіяли 3,8 млн га озимих, що на 26% менше порівняно з осіннім показником 2021 року на контрольованих територіях та на 43% менше за посіви на всій території України. Ук-рай складна ситуація з посівами ярих культур. За прогнозами аграріїв у 2023 році, виробництво зерна скоротиться на 37% порівняно з 2022 роком та на 60% порівняно з 2021 роком [2].

Крім того, високі ціни на енергетичні ресурси призводять до дорожчання пального, електроенергії, добрив,

Таблиця 4. Загальний експорт пшениці у розрізі транспорту у 2022/23 МР (станом на 31 березня 2023 року)

№	Вид транспорту	Обсяг експорту, тонн	Частка до загального експорту, %
1	Морський (відправка через порти)	10769506	83,2
2	Залізничний	1342324	10,4
3	Автомобільний	805226	6,2
4	Паром	28895	0,2
	Разом	12945951	100,0

Джерело: сформовано авторами за даними [7].

засобів захисту рослин та інших матеріально-технічних ресурсів, що підвищує собівартість виробництва сільськогосподарської продукції та може спричинити скорочення обсягів її виробництва у 2023 році.

У підсумку, продовження війни РФ проти України спричинить глибокі економічні потрясіння, які впливатимуть на ліквідність агропромислових підприємств, зростання світового попиту на сільськогосподарську продукцію, скорочення продовольчого забезпечення у багатьох країнах, зростання продовольчих цін та прискорення інфляції.

Як вже зазначалося, Уряд України і Продовольча та сільськогосподарська організація ООН FAO підписали угоду про створення в Україні Проєктного офісу FAO та надання організацією допомоги українському АПК. План швидкого реагування FAO для України на 2023 рік включає три основні напрямки, які потребуватимуть фінансування у розмірі 205 млн доларів [5; 9]:

— відновлення продовольчої безпеки та забезпечення продовольчої незалежності для 500

Таблиця 5. Експорт з України зернових, зернобобових (з продуктами їх переробки) та борошна у 2022/23 маркетинговому році, тис. тонн (станом на 31.03.2023 року)

Вид продукції	2021/2022 МР	у тому числі у березні 2022 р.	2022/2023 МР	у тому числі у березні 2023 р.	Абсолютне відхилення	Темп змін, %
Зернові та зернобобові, всього	44943	1428	37639	5341	-7304	-16,3
Пшениця	18399	307	12880	1542	-5519	-30,0
Ячмінь	5643	7	2276	226	-3367	-59,7
Жито	161,9	0	17,5	1	-144,4	-89,2
Кукурудза	20439	1108	22163	3559	1724	8,4
Борошно, всього	68,4	0,3	115,5	16,6	47,1	68,9
Борошно пшеничне	66,9	0,3	111,2	16,3	44,3	66,2
Борошно інше	1,5	0	4,3	0,4	2,8	186,7
Борошно у перерахунку на зерно, тис. тонн	88,5	0,4	154,0	22,1	65,5	74,0
Експорт разом (зерно та борошно у перерахунку на зерно)	45034	1428	37793	5364	-7241	-16,1

Джерело: сформовано авторами за даними [4].

тисяч сільських домогосподарств уздовж лінії фронту або інших районах, що зазнали значного впливу, через надання насіння, кормів та грошової допомоги;

— відновлення критично важливих продовольчих ланцюжків доданої вартості через надання дизельних та газових генераторів, насіння пшениці, ячменю, вівса та гороху, тимчасових та довгострокових модульних зернохосвищ та забезпечення інших потреб;

— посилення критично важливих елементів агропродовольчої системи через зміцнення потенціалу у галузі тестування та сертифікації альтернативних маршрутів експорту зерна, відновлення ветеринарних служб, партнерство зі спеціалізованими організаціями для сприяння знешкодженню вибухонебезпечних предметів на сільськогосподарських угіддях та проведення оцінки збитків та втрат.

У 2022 році у межах реалізації програм FAO було розподілене понад 26 тисяч зернових рукавів, призначених для зберігання понад 5 млн тонн зернових, оскільки інфраструктура України була пошкоджена. На початку року надано насіння овочів та насіннєву картоплю для понад 30 тисяч домогосподарств, а також надано понад 5 тисяч тонн насіння озимої пшениці для підтримки дрібних фермерських господарств. FAO також надала багатоцільову грошову допомогу для понад 2 тисяч вразливих сільських домогосподарств, зокрема у Дніпропетровській, Херсонській та Запорізькій областях [5; 9].

Таким чином, FAO модифікувала свою стратегію діяльності в Україні: у 2022 р. організація підтримувала сільськогосподарське виробництво в Україні з метою підвищення рівня наявності й доступу до продовольства; у 2023 р. акцент зроблено на відновленні продовольчих систем та забезпеченні продовольчої безпеки згідно з новим Планом реагування.

ВИСНОВКИ

Україна була і залишається міцно вбудованою в світову економіку та ринки. Війна в Україні суттєво впливає на продовольчу безпеку на національному та глобальному рівнях. Без термінової підтримки українського агропродовольчого сектору гуманітарні потреби продовжуватимуть зростати, а стабільність глобальних ланцюгів постачання продуктів харчування на світовий ринок залишатиметься під загрозою. Можливість виробляти та експортувати більше вітчизняної продукції АПК дозволить зняти інфляційні ризики, а як наслідок — і соціальну напругу в багатьох країнах світу.

Міжнародні партнери України вважають, що головним завданням є розблокування морських портів для відновлення зовнішньої торгівлі та зниження ризиків глобальної продовольчої кризи. Пом'якшення митних правил для ввезення в ЄС та інші країни створює нові можливості для українських сільгоспвиробників, які потребують підтримки та настанов щодо експорту до країн ЄС (наприклад, підтримка у сертифікації продукції).

В умовах війни тимчасові торговельні преференції для української продукції вкрай важливі, особливо для підтримки зруйнованої війною економіки. Тому збереження та продовження пільгового торговельного режиму України з Євросоюзом — це питання подальшого виживання України. Пролонгація існуючих заходів з лібералізації торгівлі під час війни росії проти України та до завершення переговорів щодо членства України в Євросоюзі стане потужним сигналом для українців про солідарність європейського народу з Україною в її боротьбі з агресором. Це дозволить українським фермерам продовжувати свою роботу, підтримувати економіку держави валютними надходженнями від експорту і разом з усім світом сприяти глобальній продовольчій безпеці [3].

Перспективами подальших розвідок є постійний моніторинг обсягів виробництва зернових культур різними країнами світу, вчасне вживання дієвих заходів підтримки вітчизняного агробізнесу, що сприятиме розширенню експортної діяльності України та забезпеченню світової продовольчої безпеки.

Література:

1. Вплив війни РФ проти України на стан глобальної продовольчої безпеки. Ukraineinvest. URL: <https://ukraineinvest.gov.ua/uk/news/19-04-22/>
2. Державна служба статистики України. Офіційний сайт. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>
3. Дикун А. Скасування пільгового режиму експорту агропродукції до ЄС зруйнує вітчизняну економіку. Економічна правда. 31 СІЧНЯ 2023. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/01/31/696514/>
4. Експорт з України зернових, зернобобових та борошна. Дані Держмитслужби. URL: <https://minagro.gov.ua/investoram/monitoring-stanu-apk/eksport-z-ukrayini-zernovih-zernobobovih-ta-boroshna>
5. Пепеля В. FAO виділить 200 мільйонів доларів на підтримку українських аграріїв у

2023 році. LANDLORD. URL: <https://landlord.ua/news/fao-vydilyt-200-milioniv-dolariv-na-pidtrymku-ukrainskykh-ahraryiv-u-2023-rotsi/>

6. Положение с продовольствием в мире. Продовольча та сільськогосподарська організація ООН. Офіційний сайт. URL: <https://www.fao.org/worldfoodsituation/csdb/ru/>

7. Стан зовнішньої торгівлі продуктами АПК. URL: https://public.tableau.com/views/vl_Export_of_Agriproducts_v2/Dashboard1?:language=en-US&:display_count=n&:origin=viz_share_link:showVizHome=no&:embed=true

8. ТОП-10 країн виробників пшениці в 2021/22 МР. Latifundist.com. Головний сайт про агробізнес. Травень 2022 р. URL: <https://latifundist.com/rating/top-10-krayin-virobnikiv-pshenitsi-v-2021-22-mr>

9. Угода між Урядом України та Продовольчою та сільськогосподарською організацією Організації Об'єднаних Націй (ФАО) про створення Проектного офісу ФАО та надання технічної та гуманітарної допомоги Україні. Документ №995-002-22 від 04.11.2022 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_002-22#Text

10. Holleman C., Jackson J., Sñchez M.V., Vos, R. 2017. Sowing the seeds of peace for food security — Disentangling the nexus between conflict, food security and peace, FAO Agricultural Development Economics Technical Study 2. 2017. Rome, FAO. 95 pp.

11. Market Monitor. AMIS. URL: <https://bit.ly/3MgPMGW>

12. Martin-Shields C., Stojetz W. Food security and conflict. Empirical challenges and future opportunities for research and policy making on food security and conflict. FAO Agricultural Development Economics Working Paper 18-04. 2018. Rome, FAO. 33 p.

13. Reuters. URL: <https://www.reuters.com/markets/commodities/>

References:

1. Ukraineinvest (2022), "The impact of the war of the Russian Federation against Ukraine on the state of global food security", available at: <https://ukraineinvest.gov.ua/uk/news/19-04-22/> (Accessed 25 March 2023).

2. State Statistics Service of Ukraine (2023), available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 25 March 2023).

3. Dykun, A. (2023), "Cancellation of the preferential regime for the export of agricultural products to the EU will destroy the domestic economy", available at: <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/01/31/696514/> (Accessed 25 March 2023).

4. Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine (2023), "Export of grain, legumes and flour from Ukraine", available at: <https://minagro.gov.ua/investoram/monitoring-stanu-apk/eksport-z-ukrayini-zernovih-zernobobovih-ta-boroshna> (Accessed 25 March 2023).

5. Pepelia, V. (2023), "FAO will allocate 200 million dollars to support Ukrainian farmers in 2023", available at: <https://landlord.ua/news/fao-vydilyt-200-milioniv-dolariv-na-pidtrymku-ukrainskykh-ahraryiv-u-2023-rotsi/> (Accessed 25 March 2023).

6. FAO (2023), "The food situation in the world", available at: <https://www.fao.org/worldfoodsituation/csdb/ru/> (Accessed 25 March 2023).

7. Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine (2023), "State of foreign trade in agricultural products", available at: https://public.tableau.com/views/vl_Export_of_Agriproducts_v2/Dashboard1?:language=en-US&:display_count=n&:origin=viz_share_link:showVizHome=no&:embed=true (Accessed 25 March 2023).

8. Latifundist.com (2022), "TOP-10 wheat producing countries in 2021/22 MY", available at: <https://latifundist.com/rating/top-10-krayin-virobnikiv-pshenitsi-v-2021-22-mr> (Accessed 25 March 2023).

9. FAO (2022), "Agreement between the Government of Ukraine and the Food and Agricultural Organization of the United Nations (FAO) on the establishment of the FAO Project Office and the provision of technical and humanitarian assistance to Ukraine", available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_002-22#Text (Accessed 25 March 2023).

10. Holleman, C. Jackson, J. Sñchez, M.V. and Vos, R. (2017), "Sowing the seeds of peace for food security — Disentangling the nexus between conflict, food security and peace", FAO Agricultural Development Economics Technical Study, vol. 2.

11. AMIS (2023), "Market Monitor", available at: <https://bit.ly/3MgPMGW> (Accessed 25 March 2023).

12. Martin-Shields, C. and Stojetz, W. (2018), "Food security and conflict. Empirical challenges and future opportunities for research and policy making on food security and conflict", FAO Agricultural Development Economics Working Paper, vol. 18-04.

13. Reuters (2023), available at: <https://www.reuters.com/markets/commodities/> (Accessed 25 March 2023).

Стаття надійшла до редакції 11.04.2023 р.